

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 5, Kış/Aralık 2023

KIRGIZİSTAN'DA II. DÜNYA SAVAŞININ EKONOMİK YANSIMALARI

Economic Reflections of World War II in Kyrgyzstan

Araştırma Makalesi • Research Article

DOI [10.5281/zenodo.10417272](https://doi.org/10.5281/zenodo.10417272)

Dr. Yusuf KILIÇASLAN
kilicaslan670@hotmail.com

0000-0001-8672-9481

Geliş Tarihi/Received: 08.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 05.12.2023

Atıf/Citation

Kılıçaslan, Y. (2023). Kırgızistan'da İkinci Dünya Savaşının Ekonomik Yansımaları. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (5), 283-307.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Bu çalışmanın konusu II. Dünya Savaşı'nın Kırgızistan'daki ekonomik etkilerini ortaya koymaktır. Savaş yıllarının olağanüstü şartları Kırgızlar ve Kırgızistanlılar açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Savaş Kırgız coğrafyasının çok uzağında yaşansa da etkisi her anlamda derinden hissedilmiştir. Sovyetler Birliği'ni oluşturan diğer on dört özerk cumhuriyet içinde durum farklı değildir. Kırgızistan'da savaş yıllarında yaşanan en büyük sorun işgal gören veya tehdit altında olan bölgelerden taşınan fabrikalar nedeniyle iş gücü ve enerji ihtiyacının ortaya çıkmasıdır. Bu sorunu aşabilmek adına Kırgızistan okulları çıraklık eğitim veren kurumlara dönüştürülerek öğrencilere çeşitli alanlarda eğitim verilmiştir. Kırgızlar tarih sahnesine çıktıkları günden itibaren hayvancılıkla uğraşmış ve bu alanda uzmanlaşmışlardır. Sovyet idareciler tarafından bu bilgi ve birikim çok iyi değerlendirilmiştir. Tarım ve hayvancılık sektöründe Kızıl Ordu birliklerine ve Almanlar tarafından tahrip edilmiş cumhuriyetlere ciddi anlamda lojistik destek verilmiştir. Kırgızistan'da savaş nedeniyle sosyo-kültürel ve ekonomik hayat tamamen değişmiş, bu değişimin sonuçları sancılı sonuçlar doğurmuştur.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Kırgızlar, Ekonomi, Tarım, Endüstri.

Abstract

The subject of this study is to reveal the economic effects of World War II in Kyrgyzstan. The extraordinary conditions of the war years had negative consequences for the Kyrgyz and Kyrgyzstanis. Although the war took place far away from the Kyrgyz geography, its impact was deeply felt in every sense. The situation was no different for the other fourteen autonomous republics that made up the Soviet Union. The biggest problem in Kyrgyzstan during the war years was the need for labor and energy due to the factories moving from occupied or threatened regions. In order to overcome this problem, Kyrgyz schools were transformed into apprenticeship training institutions and students were trained in various fields. Since the day they appeared on the stage of history, Kyrgyz people have been engaged in animal husbandry and specialized in this field. This knowledge and experience was utilized very well by the Soviet administrators. In the agriculture and livestock sector, serious logistical support was provided to the Red Army troops and the republics destroyed by the Germans. Socio-cultural and economic life in Kyrgyzstan changed completely due to the war, and the consequences of this change had painful consequences.

Keywords: II. World War, Kyrgyzstan, Economy, Agriculture, Industry.

Giriş

Kırgızistan ekonomisi ülkenin ana piyasalardan uzaklığı, dağlık coğrafi yapısı ve sınırlı nüfusu yüzünden gelişme kaydedememiştir. Ülke altın, uranyum ve antimon dâhil olmak üzere hatırı sayılır miktarda doğal kaynak rezervlerine sahiptir. Aynı zamanda gelişen hidroelektrik enerji istasyonları için büyük bir potansiyele sahiptir. Fakat bu kaynaklar 1918-1920 tarihleri arasındaki iç savaş süresince yıkıma uğramış, yeniden kullanılabilmesi için büyük miktarda yatırımlar gerektirmiştir.¹ İlk beş yıllık kalkınma projesinin 1929’da başlatılmasından sonra Kırgızistan, Moskova’dan yeni yatırımlar için maddi destek talebinde bulunmuştur. İçinde bulunulan savaş durumu nedeniyle eski fabrikalar yenilenerek, yanı sıra yeni fabrikalarda açılmıştır. Kızılkaya, Sulukta, Kokyank, Taşkumira kömür madenlerinde 1940 yılına gelindiğinde bir milyon üç yüz seksen üç bin ton kömür çıkarılmıştır. Ayrıca Oş şehrinde iplik fabrikası, Frunze’de Kombine et tesisi, bez fabrikası, çırçır fabrikası, deri fabrikası ve şeker fabrikası açılmıştır.²

Kırgızistan coğrafyasındaki endüstriyel yatırımlar II. Dünya Savaşı’nın Alman ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında patlak vermesiyle bölgesel yatırımlar olmaktan çıkıp, tüm birlik arası yatırımlara dönüşmüştür.³ Önceden kendi sınırları içerisinde ve kendine yetecek kadar üretim yapan Kırgız halkı baskı ve dayatma ile çalıştırılarak, Kırgızistan’da üretilen ürünler diğer ülkelere sevk edilmiştir. Savaşın ilk günlerinden

¹ *Sovetskiy Kırgızistan...*, s. 268-269.

² *Sovetskiy Kırgızistan...*, s. 268-269.

³ *Oçerki İstorii Kommünistiçeskoy Partii Kırgızii*, Frunze, 1979, s. 366.

itibaren sanayideki esas iş gücünü ise kadınlar oluşturmuştur. Sanayi işletmelerinde çalışan kadınların 1940 yılındaki oranı %32 iken, 1943 yılında %55 e yükselmiştir. Yine emekliler ve çalışamayacak durumda olan kişiler de çalışmak üzere sanayi ve maden ocaklarına gönderilmişlerdir. Savaşın son yıllarında hafif sanayide kadın ve yaşlıların oranı %70'lik bir paya sahiptir. Savaş zamanında fabrikalarda yirmi üç bin sekiz yüz yaşlı insan çalışmış, gençlerin katılım payı ise %36 olarak gerçekleşmiştir.⁴ Kırgızistan halkı sanayi kuruluşlarında çalışarak var güçlerini seferber etmişlerdir. Genellikle madencilik, metal işleme, gıda sanayi ve hidroelektrik santralleri gibi kuruluşlarda çalışan işçilerin sayısı on bir bin kişi artmıştır. Tüm bu girişimlerin neticesinde doğal olarak planlanan üretimin çok üzerine çıkılmış, artı üretim sayesinde Sovyet Ordusu Yüksek Komutanlığına ait özel bir fon oluşturulmuştur.⁵ Bolşevik idareciler tarafından Kırgız halkının maddi değer taşıyan bütün malların yardım fonlarına devredilmesi istenmiştir.

Savaşın patlak vermesiyle birlikte Kırgızistan'ın tüm bölgelerinde olduğu gibi Bişkek'e bağlı Balıkçı Kasabası'nda farklı meslek gruplarından oluşan üç bin kişi toplanarak, "*Biz hükümetimizi, vatanımızı ve partimizi savunmak için kendimiz hazıdırız, hiçbir faşist Alman'ı yaşatmayacağız*"⁶ şeklinde slogan atmışlardır. Bu fabrikalarda çalışan işçilerin cepheye katılması ile doğan boşluğu doldurmak için ev hanımları ve diğer meslek gruplarında çalışan yüz otuz kadın fabrikalara çalışmak için müracaat

⁴ Zuhra, Altımışova, "İkinci Dünya Savaşı'nda Kırgızistan", *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, İstanbul, TBB Yayınları, 2016, s. 167.

⁵ Banay, Sultanaliyev, *Kırgızistantsi v Velikoy Ateçestvennoy Voyne*, Frunze, 1977, s. 27.

⁶ Karimbayev, Suyunali, *Sovetskiy Kırgızystan Velikoy Ateçestvennoy Voyni 1941-1945*, Frunze, 1985, s. 36.

etmiştir.⁷ Fabrikalarda ve diğer devlet kuruluşlarında gönüllü çalışmak için başvurdukları propaganda edilen ilk kadınlar İvanova, Subina ve Romanova (isimleri belirtilmediğinden soy isimleri kaynaklarda yer almaktadır) adlı üç ev hanımıdır. İsimlerinden anlaşıldığı üzere Rus kadınlar ilk girişimleri başlatmışlar ve propagandalar sayesinde üç ay içerisinde madende çalıştırılan kadınların sayısı sekiz yüz kişinin üzerine çıkmıştır.⁸ Bışkek şehrinde de kadınların çoğunluğu sağladığı mitingler düzenlenmiştir. Bu toplantılarda ana tema olarak vatanın geleceği ve cephedeki eşlerinin, çocuklarının ve kardeşlerinin başarısı için gerekli desteğin sağlanması olmuştur. Nüfus yoğunluğu nedeniyle Bışkek şehri propagandaların merkezi konumundadır. Kırgızistan sınırları içerisinde endüstrileşmenin en yoğun yaşandığı iki şehir Bışkek ve Oş şehridir. Nüfus olarak da bu iki şehir en kalabalık şehirlerdir. Dolayısıyla endüstrileşme planları yapılırken bu veriler göz ardı edilmemiştir. İki şehri ön plana çıkaran önemli iki özellik daha vardır. Birincisi karayolu bağlantısı, diğeri ise okuma yazma oranının bu şehirlerde yüksek olmasıdır.

1. Sanayi ve Endüstri'de Yansımaları

Kırgızistan II. Dünya Savaşı başladığında 2 milyondan az bir nüfusa sahiptir. Kırgızistan da yeni açılan ve işgal bölgelerinden buraya nakledilen fabrikalarda çalışan insan sayısı 1941 yılının Temmuz ayından, 1942 yılının Ocak ayına kadar olan dönemde altmış bir bin sekiz yüz kişidir. 1942 yılında tüm Kırgızistan coğrafyasındaki fabrikalarda çalışan insan sayısı ise yüz otuz

⁷ Karimbayev, *Sovetskiy Kırgızistan...*, s. 36; Karimbayev, Suyunali, *Patriotizm Trudyaşihşya Kırgızı V Velikoy Atçestvennoy Voyni Savetskava Suyuza 1941-1945*, Frunze, 1954, s. 49.

⁸Jivotovskaya, N, P, *Jenşini Kırgızı Patriotki Svoey Radini*, Frunze, 1968, s. 5.

sekiz bin dokuz yüz kişidir.⁹ Sovyetler Birliği idaresinin tutumu bu rakamların hızlı artış eğilimine girmesine sebep olmuştur. Diğer yandan savaş öncesi uygulanan beşer yıllık kalkınma programları sayesinde belirli bir aşama kaydedilmesini temin etmiştir.¹⁰

Komünist Parti'den Zina Mambetseyitova öncülüğünde köylü, şehirli, kasabalı, işsiz bütün kadınlar çalışma hayatına katılmıştır. Parti içerisinde sekreterlik görevini üstlenen Mambetseyitova görevinden istifa ederek ilk girişimi gerçekleştirmiştir. Propagandaların tesirinde kalan ilk kadınlar arasında Kulina Toktomanbetova ve Fatıma Kadırbaeva öne çıkan isimlerdir. Bu çağrılar üzerine 1942 ve 1943 yılları göz önüne alındığında Oş ve Frunze şehirlerinde bin dört yüz yirmi yedi kadın iş hayatında yer almıştır.¹¹ Frunze Tütün Fabrikası Müdürü Nadejda Massiyeva Baranova işçilerle yapmış olduğu toplantıda kaliteli ve seri üretim gerçekleştirmeleri gerektiğini söyleyerek çalışmalara tüm hızıyla devam etmelerini istemiştir. Gerçekleştirilen toplantının ardından 1943 yılına gelindiğinde fabrika normalden %75 daha fazla üretim gerçekleştirmiştir.¹² Belirli bir meslek gurubundan ve tahsili olmayan kadınlar vasıfsız işçi olarak çalıştırılmıştır. Oş bölgesindeki et, süt ve tekstil fabrikalarında çalışan kadınlar savaş döneminin sıkıntılı sürecinde alışkın oldukları hayatın dışarısına çıkarak yeni düzene uyum sağlamaya çalışmışlardır. Aynı şekilde Oş bölgesinde tarım alanında çalışan kadınların sayısı tüm çalışanlar arasında önemli yer tutmaktadır. 1940 yılında toplam çalışan nüfusun %64,2'sini, 1941'de %69,7'sini, 1945 yılına

⁹ Osmanov, D. J, *İstoriya Kırgızistana*, Bişkek, 2004, s. 223.

¹⁰ *İstoriya İndüstriyalizatsiya Kırgızskoy SSR (1926-1941)*. Frunze, İlim, 1972, s. 312,314.

¹¹ Jivotovskaya, *Jenşini Kırgızı...*, s. 15.

¹² Jivotovskaya, *Jenşini Kırgızı...*, s. 15.

gelindiğinde ise bu rakam %78 e yükselmiştir. Bişkek şehrinde faaliyet gösteren et tesislerinde çalışan kadınların sayısı 1945 yılında yedi yüz yirmi ile tüm işçilerin %87'sine tekabül etmektedir. Kant Şeker Fabrikasında çalışan kadın nüfus oranı ise %76'dır. 1941 yılında Kırgızistan'da Yerel Sanayi Halk Komiserliğinde (YSHK) çalışan toplam kadın sayısı dokuz yüz elli üç iken, 1945 yılının ocak ayına gelindiğinde bu rakam iki bin üç yüz doksan iki olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyetin endüstriyel kuruluşlarında kalifiye eleman olarak çalışan kadınların sayısı 1942 yılının Ocak ayında dokuz bin dört yüz on, 1943 yılının Ekim ayında ise bu rakam yirmi yedi bin sekiz yüz otuz dördür.¹³ Vasıfsız işçilerin dışında mühendis, teknisyen ve kalifiye işçiler hafif sanayi endüstrisinde göstermiş oldukları başarılarla Kızıl Ordu'ya önemli lojistik destek sağlamışlardır.

Kadın işçiler sadece hafif endüstriyel fabrikalarda değil, zorunlu olarak kömür madenlerinde ve diğer ağır sanayide de üretime katılmıştır. 1940 yılında kömür madenlerinde çalışan kadın sayısı yedi yüz seksen kişidir. Bu rakam 1944 yılına gelindiğinde bin yedi yüze ulaşmıştır. Tarım ürünlerinin işlenmesinde çalışan kadınların sayısı toplam işçi oranının %39'unu oluşturmuştur. Kırgızistan altın madenlerinde çalışan kadınların oranı ise 1945 yılında %35 olmuştur.¹⁴ Savaşın gerektirdiği üzere elzem olan diğer bir sorun ise sağlıktır. Cephe gerisi sağlık organizasyonlarında doçent, profesör, hemşire, doktor ve sağlık memuru olarak görev yapan yedi bin seksen yedi kadın sağlık görevlisi olarak hizmet etmiştir.¹⁵ Komünist Parti

¹³ *İstoriya Sovetskogo Raboçego Klasa Kırgızistana*, İlim, Frunze, 1966, s. 201.

¹⁴ *İstoria Sovetskava Raboçivo...*, s. 201.

¹⁵ Jivotovskaya, *Jenşini Kırgızı...*, s. 48.

yöneticilerinin teşviki ile savaş ortamında var olan sağlık metotlarının geliştirilmesine çalışılmış ve yeni sağlık yöntemleri denenmiştir.

Üretimde devamlılığı sağlayan bir diğer kesim ise öğrencilerdir. Savaşın ilk yıllarında eğitimlerine devam eden Kırgız öğrenciler ilerleyen zamanda üretim kademesinin içerisine dâhil edilmişlerdir. 1944 yılında tamir atölyelerinde çalışan gençlerin sayısı sekiz yüz seksen dokuzdur. Yaşları on altıdan başlayan gençlerin toplam tamir atölyelerinde çalışan işçilere oranı %49.8'dir. Bu rakam sadece belli bir iş kolundaki verileri bize sunmaktadır. Diğer sanayi yatırımlarında çalışan öğrenci ve gençlerin sayısı özellikle 1943'lü yıllardan sonra ortalama olarak bu seviyelerde seyretmiştir.¹⁶ Savaşın başladığı tarihe göre daha organize hareket eden Bolşevikler üretimde devamlılığı sağlamak adına gençlik kolları sayesinde gençleri örgütlemeye başarılı olmuşlardır.

Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde yerli hammadde, savaş endüstrisinin geliştirilmesine önemli katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Haydarkan Cıva ile Kadamcay Antimon Fabrikaları, Ak-Tüz Kurşun Madeni, nadir sanayi madenleri işleyen Kaşka-Su Sargardom gibi fabrikalar kurularak faaliyete geçmiştir. 1941 yılının sonuna gelindiğinde SSCB'de üretilen Cıva madeninin %85'i Kırgızistan'dan karşılanmıştır. 1945 yılına gelindiğinde ise 1940 yılına göre Cıva madeni üretimi üç yüz kat artmıştır.¹⁷

Savaş zamanında ülkedeki endüstriyel yatırımlardan elde edilen gelir 1941-1945 yıllarında dokuz yüz yirmi bir milyon rubledir. Üretilen malzemeler ise daha çok anlık ihtiyacı karşılamaya yönelik ürünlerden

¹⁶ *İstoriya Sovetskogo Raboçego...*, s. 202-203.

¹⁷ Altımışova, *İkinci Dünya Savaşında...*, s. 166.

oluşmuştur. Bu ürünlerin başında, gliserol, alkol, çimento, konserve gıda, kurşun, çinko ve ilaç gibi zaruri ihtiyaçları karşılamaya yönelik ürünler gelmektedir.¹⁸ 1943 yılında iki bin Komsomol örgütü üyesi, Oş şehrinde bulunan kömür madeni, Mayın, Kurşun ve diğer fabrikalarda çalışmak için bölgeye gitmiştir. Çalışmak üzere gidenler arasında gençler ve kadınlar ağırlıklı olmakla beraber ihtiyarlar da yer almıştır. Savaş günlerinde elzem olan iş gücünün çoğu bu şekilde sağlanmıştır. Mesleklerinin dışında işler yapmak zorunda kalan ve vasıfsız işçilerin mesleki yetersizliklerini gören Kırgızistan SSC Komsomol Merkez Komitesi üyelerinden verimliliğin artırılması için hizmet içi kursların açılmasını istemiştir. Komsomol Örgütleri, öğrencileri teknik okullara yönlendirerek burada teorik bilgi sahibi olmalarını sağlamışlardır. Yine endüstriyel kuruluşlarda teorik eğitimlere devam edilerek gerekli bilgi ve iş becerisi verilmeye çalışılmıştır. İkinci yöntem olarak çok mümkün olmasa da uygun şartlar olduğu zaman makineler üzerinde uygulamalı eğitimler verilmiştir.¹⁹

Savaş yıllarında SSCB'nin batı bölgelerinin Alman işgaline maruz kalması ve artan Nazi tehdidi sebebiyle bu bölgelerde yer alan fabrikaların Kırgızistan gibi güvenli bölgelere nakledilmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda Kırgızistan'a yirmi sekiz önemli işletme taşınmıştır. Taşınan bu fabrikaların haricinde on fabrika daha açılarak bu rakam 1942 yılının sonunda otuz sekize yükselmiştir.²⁰ Kırgızistan'a taşınan fabrikalar arasında Harkov'dan Berndyask Makina, Donetsk'ten deri, tuhafiyeye ve dikim atölyesi,

¹⁸ Jivotovskaya, *Jenşini Kırgızı...*, s. 6.

¹⁹ Tabışaliyev, S, *Zaşitsu Radinu*, Frunze, 1960, s. 23-24.

²⁰ Osmanov, *İstoriya Kırgızistana...*, s. 223.

Rostov'dan ayakkabı fabrikası, Zaporojiya'dan cıva fabrikası yer almaktadır.²¹ Bölgeye taşınan fabrikalar genellikle ordunun anlık ihtiyacını karşılamak için üretim yapmıştır. Bölgeyi cazip hale getiren durum ise güvenli olması ve yeterli iş gücünün bölgede mevcut olmasıdır. Kırgızistan coğrafyası göz önüne alındığında dağlık bir coğrafyaya sahip olması nedeniyle yatırımlar genellikle Bişkek, Kızıl-kaya, Tokmak, Oş ve Isık kul bölgelerinde ağırlıklı olarak bulunmakla birlikte, Bişkek şehri endüstrileşmenin en yoğun olduğu şehirdir. Kırgızistan'a nakledilen fabrikalar hakkında Halk komiserliğinden liste gönderilmiştir.

“Kırgızistan'a taşınacak olan hafif sanayi tesisleri hakkında Halk Komiserliğinden gelen mektup:(Kasım 1941)

- 1- *Harkiv Giyim Fabrikası: Fabrikanın bin kişi donanım filosu bulunmakta olup dört bin metre kare alan gerekmektedir. Kırgızistan şartlarında fabrika üç küçük fabrika haline dönüştürülmelidir.*
- 2- *Moskova Sentetik Deri Fabrikası: iki bin iki yüz elli ila iki bin beş yüz metrekare alan gerekmektedir. Fabrika günlük üç tona kadar üretim yapmalıdır.*
- 3- *Harkiv İndoshiva Fabrikası: Ekipmanları yüz dikiş makinesi beş yüz metre kareye kadar alan gerekmektedir.*
- 4- *Poltova Ayakkabı Fabrikası: Günlük üretim beş bin ayakkabıdır. Askeri okul ve okul öncesi ayakkabılarını üretmektedir ve üç bin metrekare alan gerekmektedir.*

²¹ Karimbayev, *Sovetskiy Kırgızistan...*, s. 223.

- 5- *Krasnaya Polyana İpek İplik Fabrikası: Fabrika seksen dört bin kapasiteli olup gerekli minimum alan yedi ila sekiz bin metrekaredir.*
- 6- *Stanislavskaya Valanoy Ayakkabı Fabrikası: dört yüz metrekareye kadar alan gerekmektedir.*
- 7- *Rostov Ayakkabı Fabrikası*
- 8- *Taganskaya Ayakkabı Fabrikası*
- 9- *Azovskaya Ayakkabı Fabrikası*
- 10- *Şahtinskaya Ayakkabı Fabrikası”*

İşletmeler yerel fabrikalar ile birleşime tabidir notu düşülerek gerekli girişimlerin başlatılması istenmiştir.²²

Endüstrileşme bir bütün olarak düşünüldüğünde gerekli yatırımların yapılması tek başına çözüm olmamaktadır. Yeterli alt yapı oluşmadığı takdirde aksine büyük sorunlar oluşturmaktadır. Tahliye edilerek Kırgızistan’a getirilen fabrikaların varlığına bir de yeni fabrikaların eklenmesi dolayısıyla sanayi üretiminin artmasına bağlı sorunlar baş göstermiştir. Bu sorunların en önemlisi ise fabrikaların üretime geçebilmesi için gerekli enerjinin Kırgızistan’da hali hazırda olmamasıdır. Alternatif çözüm yolları arayışı içerisinde olan hükümet tarafından şehirlere verilen enerjide kısıtlamaya gidilmesi sivil halkın mağduriyetine yol açmıştır.

II. Dünya Savaşı’ndan yaklaşık olarak 30 yıl önce akademisyen İ.G. Aleksandrov Narın Nehri kaynağına hidroelektrik santrali inşa etme fikrini ortaya koymuştur. Kırgız İlimler Akademisi tahminlerine göre buraya

²² *Sovetskiy Kırgızistan v Dökümentah 1917-1967, Frunze, 1983, s. 281-282.*

kurulacak hidroelektrik santralinden üç buçuk ila dört milyon kilovat elektrik üretimi gerçekleşeceği saptanmıştır. Çarlık Rusya'nın yaptırmış olduğu çalışmalar daha da genişletilerek SSCB idaresi, Çu-Kurgan Bölgesi'nde Narın Nehri üzerinde on iki milyon kilovat kapasiteli hidroelektrik santralının yapımına başlamıştır.²³ Kırgızistan coğrafi yapısı bakımından hidroelektrik santral yapmak için dünyadaki en elverişli ülkelerden biridir ve dolayısıyla Komünist Parti Hükümeti durumdan en üst seviyede faydalanmak istemiştir. 1942 Yazında Büyük Çuy Kanalı'nda Lebednovka Hidroelektrik Santralının yapımına başlanarak, 1942 yılının sonuna doğru elektrik üretimine geçilmiştir. Frunze'de kısa sürede dört bin iki yüz kilovatlık, Vorosilov Hidroelektrik Santralinde de beş bin dört yüz kilovatlık santraller kurulmuştur.²⁴ Çalışmalar neticesinde üretimde devamlılık sağlandığı gibi daha sonraki dönemler için gerekli olan alt yapı çalışmaları başlatılmıştır.

Kırgızistan kömür madeni bakımından çok büyük rezervlere sahip bir ülkedir. Türkistan coğrafyasından çıkarılan kömür madeninin %75'i Kırgızistan'da bulunmaktadır. Alternatif enerji olarak kömür madenleri daha verimli hale getirilerek buralardan gerekli olan enerji kaynağı sağlanmaya çalışılmıştır.²⁵ Şubat 1941'de SSCB Halk Komiserleri, Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin kurulmasının on beşinci yıl dönümü nedeniyle Kırgız işçi, çiftçi ve aydınlar ile bir araya gelmiştir. Bu toplantıda Sovyet dönemi itibari ile endüstriyel yatırımlar konusunda yaşanan gelişmeler üzerinden bilgilendirme yapılmıştır.

²³ İ. P. Mulikov, A. K. Kanimetov, *Ordenonosniy Kırgızistan*, Frunze, 1957, s. 13.

²⁴ Altımışova, İkinci Dünya Savaşı'nda..., s. 165.

²⁵ Mulikov, Kanimetov, *Ordenonosniy...*, s. 13.

Komsomol Örgütlerinin öncülüğünde hayata geçirilen uygulamalar; şirketler, fabrikalar ve endüstriyel kuruluşlar tarafından geliştirilmiştir. Belirlenen komite tarafından bir plan hazırlanmış bu çerçevede yirmi altı teknik ve mekanik okul açılmıştır. Bu okullarda eğitim gören gençlerin sayısı yaklaşık olarak üç bindir. Bir yıl içerisinde okullardan mezun dört yüz otuz dokuz genç örgü fabrikalarında çalışmak için hazır hale getirilmiştir. Komsomol Örgütlerinin dayatmasıyla endüstriyel yatırımların personel bölümlerinde sadece bir alanda eğitim verilmemiştir. Bişkek şehrinde on iki bin dört yüz seksen dokuz kişi; anahtarcılık, tornacılık, demircilik, dokumacılık ve terzilik gibi çeşitli iş kollarında çalışmışlardır.²⁶ 1940 yılında Kırgız devleti tarafından endüstriyel ve tarım ekonomisinin geliştirilmesi adına yapılan plan ve program dâhilinde; 1942 yılında fabrika işçisi, demiryolu işçisi ve usta yetiştirmek üzere on yedi okul açılmıştır. 1942-1945 yılları arasında üç yıl eğitim gören yaklaşık on dört bin beş yüz genç meslek sahibi edilmiştir.²⁷ Bu gençlerin yaklaşık olarak yarısını Komsomol Örgütü üyeleri oluşturmuştur.

Oş bölgesinde kurulan ipek fabrikalarında kırk altı bin kg ipekten yüz elli bin metre ipekli kumaş elde edilmiştir. Kırgızistan'ın Calal-Abad bölgesinde pamuk ve un fabrikaları seri üretime geçerek 1926 yılına göre altı kat büyüme hızı yakalamıştır. Kırgızistan'ın başkenti olan Bişkek'te bez ve kumaş fabrikaları yoğunluk kazanmış, ince işçilik ve çok iş gücü gerektiren yatırımlar genellikle Bişkek gibi nüfus yoğunluğu fazla olan şehirlere kaydırılmıştır. Isık-Göl bölgesinde gömlek fabrikası ile birlikte et ve konserve

²⁶ Tabışaliyev, *Zaşıtu Radinu...*, s. 24.

²⁷ Tabışaliyev, *Zaşıtu Radinu...*, s. 24.

fabrikası, Tokmak Bölgesi'nde şeker fabrikası üretim faaliyeti içerisinde bulunmuştur. 1941-1944 yılları arasında Kırgızistan'daki tekstil fabrikaları cepheye yaklaşık olarak üç yüz kırk dokuz milyon ruble yardımda bulunmuşlardır.²⁸

2. Tarım ve Hayvancılıkta Yansımaları

II. Dünya Savaşında endüstriyel yatırımlar ve maden ocaklarının yanında büyük kazanç sağlayan üretim kolları ise Kolhozlar²⁹ ve Sovhoz³⁰ çiftlikleridir. Bolşevik örgütler aralarındaki toplantılarda neler yapabilecekleri konusunda fikir alışverişinde bulunmuş ve çözüm yolu aramışlardır. Bolşevikleri toplantılar organize etmeye iten sebep ise iş gücünün azalmasıdır. 1940 yılında tarım alanında çalışan erkek nüfus yüz seksen altı bin altı yüz kişi iken, savaşın başlaması ile bu rakam altmış bine kadar gerilemiştir.³¹ Yaşanan durumun gereği olarak kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlar diğer üretim kollarında olduğu gibi gecesi gündüzü olmadan tarım alanlarında çalışmak zorunda kalmıştır. Ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un Toprak Ana eseri mesele hakkında açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Kaganovic ilçesinde yapılan toplantıda Kolhozlar:

“20 Ağustos tarihine kadar tahıl bitkilerinin tek bir tane kaybı vermeden istiflenmesi ve hasat işlemi bitirilecektir. 10 Ağustos kadar devlete verdikleri sözü yerine getirerek süt, ekmek, sebze ve diğer

²⁸ Karimbayev, *Patriotizm...*, s. 132-133.

²⁹ Kollektif çiftliklerdir. Belirli bir bölgede arazi toplulaştırmasıyla birlikte hayata geçirilir ve kendilerine özgü tüzükleri bulunmaktadır. (Kollektivnaya Hozyaistva)

³⁰ Kolhoz çiftliklerinden farklı oluşumlardır. Herhangi bir tüzükleri yoktur ve direkt devlet eliyle idare edilmişlerdir. Kolhozlar üretim yaparken Sovhozlar bu ürünleri işleme vazifesi de yapmışlardır.

³¹ Osmanov, *İstoriya Kırgızistana...*, s. 228.

ürünlerin temin edilmesi sağlanacaktır. Üç gün içerisinde planlanan vergi, abone ve kredi ödemelerini ödeyerek oluşturulacak fona aktarılacaktır. Şekerpancarı hasadında yüksek verim alabilmek için gerekli tarım teknik uygulamalarını en üst düzey seviyeye taşıyarak hektar başına en az dört yüz elli kg verim elde edilecektir. Bunu elde edebilmek için Ağustos ayında iki kez sulama yapılacak ve Eylül ayında da bir sulama ve gübreleme yapılacaktır. Şekerpancarı hasadı için hazırlıklar 20 Ağustos'a kadar bitirilecektir. Kolhozlar olarak vatan savunmasına katılacağız gerekli askeri bilgi ve birikimi edineceğiz bu süreçte her çiftlik bir kale vazifesi görecektir".³²

Komünist idarenin güdümündeki Kolhozlar önderliğinde yapılan toplantıda yukarıda bahsedilen konuların yerine getirilmesi taahhüt edilmiştir. Kaganoviç ilçesinde yapılan bu toplantı etkili çalışmaların gerçekleştirilmesi için beklenenden daha geniş alana yayılmıştır. Çiftçiler ve çiftlikler üzerine yüklenen görevleri yerine getirmeleri için Sovyet kurumları tarafından denetlenmişlerdir. Suzak ilçesinden Sabitkul Mamarasulov tarafından Stalin'e yazıldığı iddia edilen mektupta, "*Yoldaş Stalin bize ne kadar malzeme gerektiğini söyle, ben rekor üretim gerçekleştireceğim ve en az %125 daha fazla pamuk üretimi yapacağıma söz veriyorum*"³³ ifadelerine yer verilmiştir. Frunze Et ve Süt Çiftliği müdürü F. Melnikov tarafından kaleme alınan yazıda,

³² Karimbayev, *Patriotizm...*, s. 57-58.

³³ Kazanskiy, L, *Kırgızkiy Narod v Velikoy Ateçestvennoy Voyne Savetskava Suyuza 1941-1945*, Frunze, 1954, s. 26.

“Ben bir genç solcu olarak iç savaş yıllarında Kızıl Ordu için gönüllü olarak savaştım. Fakat şimdi biliyorum fiziki olarak askerlik yapmaya çok elverişli değilim Nazilere karşı ön tarafta savaşamayacağıma eminim ama burada daha fazla çalışarak çiftliğin bütün imkânlarını seferber ederek daha fazla et ve süt üreteceğim ifadelerini”³⁴ kullanmıştır.

Üretilen ürünler içerisinde şekerpancarı, buğday gibi ürünlerle birlikte önemli hammaddelerden birisi de pamuktur. Ülkenin güney kesiminde Calal-Abad, Keneş-Kuçça, Bazar-Kur ve Gapskava alanlarında pamuk yetiştirilmiştir. Calal-Abad bölgesi ise pamuk yetiştiriciliği için önemli bir alandır. Hainpahan Caparov adlı Kolhoz bu dönemde beklenen normun %310 üzerine çıkararak bir sezon için on beş ton pamuk hasadı yapmıştır.³⁵ SSCB idaresi tarafından Caparov gibi Kolhozu yüzlercesinin izlediği propagandaları yapılmıştır. Söylemleri desteklemek adına Oş şehrinde Pravda adlı devlet çiftliğinde pamuk üretiminin günlük otuz iki kg artırıldığını Mübarakhan Ahmedova adlı üreticinin ise günlük olarak yüz on sekiz kg pamuk topladığı iddia edilmiştir. Yine bir diğer çiftçi Patulhan Gazizova on günlük çalışmanın ardından bin iki yüz kırk beş kg pamuk hasadı yaptığı çalışanları isteklendirme adına açıklanmıştır.³⁶

Savaş yıllarındaki verilere baktığımız zaman Calal-Abad bölgesinin pamuk üretiminde ilk sırada yer aldığını görüyoruz. Suzak ilçesinden savaş öncesinde on dört bin ruble olan gelir, savaş yıllarında yarım milyon ruble olarak devasa artış göstermiştir.³⁷ Erkek nüfus genellikle cephede savaşmak

³⁴ *Sovetskiy Kırgızistan...*, s. 278.

³⁵ Karimbayev, *Patriotizm...*, s. 59.

³⁶ Karimbayev, *Patriotizm...*, s. 60.

³⁷ Kazanskiy, *Kırgızkiy Narod...*, s. 91.

zorunda olduğu için Kolhozların bu başarısında kadınların, çocukların ve yaşlıların payı oldukça büyüktür. Kadınlar hizmet içi kurslara tabii tutulup; traktör, römork, batöz gibi tarımsal donanım dersleri almak suretiyle üretime katılmışlardır. Çalışmaların sonucunda tekstil için elzem olan hammaddenin büyük bir kısmı Kırgızistan'dan karşılanarak Kafkaslardaki fabrikalara gönderilmiştir.

Kırgızistan geniş bozkırları ve verimli otlakları ile hayvancılık için elverişli coğrafyaya sahip bir ülkedir. SSCB durumdan olabildiğince faydalanmaya çalışmıştır. İnsan yaşamını sürdürmek için tarımsal üretime ihtiyaç duyduğu kadar hayvansal üretime de aynı oranda muhtaçtır. Doğal olarak hayvansal üretimde göz ardı edilmeyerek bu alanda da baskılar artırılmıştır. 1940 yılında Cumhuriyet'in hayvan varlığı dört yüz altmış bindir. 1941 yılına gelindiğinde sığır %25, koyun ve keçi %28,9, domuz oranında ise %44,5 artış söz konusudur.³⁸ Ancak burada dikkat edilmesi gereken konu içinde bulunulan durum nedeniyle Bolşevikler denetimi daha sıkılaştırarak fazla mallar Kırgızların elinden alınmıştır. Bu mesele kayıtlara ise ürün artışı olarak kaydedilmiştir. 1941 yılında Kırgızistan'dan cepheye gönderilmek üzere sekiz bin yedi yüz kg et ve yirmi bin litre süt hazırlatılarak teslim alınmıştır.³⁹ Ayrıca Ak-Car bölgesindeki kolektif çiftliklerden beş bin koyun, beş yüz at toplanmıştır.⁴⁰ Cuan-Tube Koyun Çiftliğinde çoban Doz Bergen bir tek koyun dahi telef etmeden yüz koyundan yüz elli dört kuzu yetiştirmiş komisyon teslim almıştır. Yine Koçorka çiftliğinden çoban

³⁸ Karimbayev, *Patriotizm...*, s. 60.

³⁹ Karimbayev, *Patriotizm...*, s. 60.

⁴⁰ Kazanskiy, *Kırgızkiy Narod...*, s. 90.

Asarova beş yüz elli yedi koyundan altı yüz elli bir kuzu yetiştirmiş komisyona teslim etmiştir.⁴¹ Böyle onlarca örnek verebiliriz. Yukarıda verilen rakamlar baskı ve esaretin önemini vurgulaması hasebiyle değerlidir. Çiftliklerdeki üretilen ürünler ve hayvanlar yıllık döküm defterine işlenmiştir. Kayıt edilen bu veriler sayesinde üretim değerlerini izleme imkânına sahip olunmuştur. Anlaşılacağı üzere üretim artışı olarak gösterilen değerler halkın emeğinin karşılığıdır. Kırgız halkının hayatta kalması için ayrılması gereken ürünlere el konularak üretim artışı şeklinde propaganda edilmiştir.

Kırgız kadınları II. Dünya Savaşı yıllarında kolektif çiftlikler, devlet çiftlikleri ile birlikte tarım ekonomisinde çalışanların yaklaşık %80'nini oluşturmuşlardır. Kolektif çiftliklerde çalışan kadın nüfus oranı 1943 yılında %71,2'dir.⁴² Çiftliklerde çalışan kadınlar traktör, kamyon ve makine operatörlüğü gibi görevler üstlenmişler bu sayede sanayi ve tarım ekonomisinde kadın nüfus oranı ciddi rakamlara ulaşmıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında Kırgız köylüler ve kolhozlar; Ekmek, et, patates gibi birçok besin maddesi üreterek oluşturmuş oldukları fona teslim etmişlerdir. Bu fon aracılığı ile cepheye dört milyon beş yüz bin tahıl ürünü ve beş yüz ton et toplanmıştır.⁴³ II. Dünya Savaşı yıllarında yüz yirmi bin yedi yüz yetmiş beş tarım aletleri için yedek parça rezervi bulunmaktadır. 1941-1945 yıllarında Komsomol üyeleri ve gençlerin çalıştırılması ile bin beş yüz yetmiş traktör, yedi bin iki yüz seksen pulluk, altı yüz elli üç matkap, bin iki yüz elli dört tırmık, bin yedi yüz seksen bir hafif araba tamiratyapmışlardır.

⁴¹ Karimbayev, *Patriotizm...*, s. 60-61.

⁴² *Sovetskiy Kırgızistan...*, s. 307.

⁴³ Tabışaliyev, *Zaşıtu Radinu...*, s. 39.

Bu atölyelerde çalışan gençlerin ve Komsomollar'ın toplam sayısı ise kırk üç bin yedi yüz seksen kişidir.⁴⁴

Üretim faaliyeti içerisinde bulunan kolektif ve devlet çiftliklerinin sayısı rakamsal olarak buhran günlerinde düşüş yaşamıştır. Sayısal düşüşün gözle görülür bir şekilde gerçekleştiği bu senelerde üretim miktarı ise buna zıt bir şekilde artış göstermiştir. Üretim miktarının artış göstermesinin ana nedenlerinden birisi Bolşevikler tarafından toplanan aynı ve nakdi vergilerdir. Topladıkları vergileri artı üretim şeklinde lanse ederek, yaşamış oldukları savaş esnasında bile gelişme gösterdiklerinin propagandasını yapmışlardır. Buna ek olarak bakıldığında Savaşın başladığı yıl olan 1941 yılı ile 1944 yılları arasında Kırgızistan coğrafyasında faaliyet gösteren çiftliklerin rakamsal verileri oldukça kıymetlidir.

Tablo: 1. 1941-1944 Yıllarında Kolektif Çiftliklerin Karşılaştırılması⁴⁵

BÖLGELER	1941-1944 YILLARI ARASI KOLEKTİF ÇİFTLİKLER			
	1941 YILI	1942 YILI	1943 YILI	1944 YILI
OŞ BÖLGESİ	520	521	504	497
CELAL-ABAD	323	323	293	275

⁴⁴ Tabışaliyev, *Zaşıtu Radinu...*, s. 43.

⁴⁵ *Sovetskiy Kırgızistan v Dökümentah 1917-1967*, Frunze, 1983, s. 305.

TALAS	-	-	-	-
BİŞKEK	402	392	392	307
ISIK-GÖL	209	206	204	205
TANRI DAĞLARI	194	190	188	187
TOPLAM	1651	1632	1586	1471

Bu sayıların azalmasında kolhoz olarak çalışan çok sayıda insanın bizzat cephede savaşa katılmasının etkisi büyüktür. Kırgız halkının bu çiftliklerden elde ettiği büyük ve küçükbaş hayvanları, bunun yanı sıra et, süt, peynir gibi insan hayatı için elzem olan gıdalar cepheye gönderilmek üzere Bolşevikler tarafından toplanmıştır. Kolektif çiftlikler ve çiftçilerin ağırlıklı olarak at, sığır, koyun ve keçi üretimi içerisinde oldukları gözükmektedir. Ocak 1945 tarihinde her kolektif çiftlikte ortalama olarak, bin iki yüz altmış beş koyun ve keçi, yüz yetmiş at ve yüz kırk beş baş sığır varlığı mevcut gözükmektedir. Tanrı Dağları Bölgesi genel ortalamasının üzerine çıkarak yaklaşık olarak, iki bin üç yüz elli iki koyun ve keçi, iki yüz yirmi yedi at ve iki yüz on üç baş sığır ortalamasını yakalamıştır.⁴⁶ Tabloda görüldüğü üzere bütün bölgelerdeki çiftliklerin sayısında azalma görülmektedir. Sovyet

⁴⁶ *Sovetskiy Kırgızistan...*, s. 306.

kaynakları ise bu rakamsal düşüşe rağmen üretimde artış gösterdiklerini iddia etmektedirler.

Kırgızistan Komsomol Örgütleri aracılığı ile 1941-1945 yılları arasında cepheye seksen binden fazla hayvan göndermiştir.⁴⁷ Bu örgütün çatısı altında olmak üzere farklı üretim kollarında Kırgız Komsomollar büyük başarı sağladığının propagandasını yapmışlardır. Tanrı dağları bölgesinde ağırlıklı olarak hayvan yetiştiriciliği yapılırken, Calal-Abad ve Oş Bölgeleri’nde ay çekirdeği ve buğday üretimine ağırlık verilmiştir. Bişkek’te şekerpancarı tarımı yapılırken, Isık-Göl’de balıkçılık yapılmıştır.⁴⁸ Kırgızistan’ın tüm bölgelerinde coğrafi şartlar esas alınarak çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Coğrafi iklim şartları göz önünde bulundurularak dağlık alanlarda hayvancılık, sıcak iklimde pamuk ve şekerpancarı tarımı, kuru tarımda buğday yetiştiriciliği ve göl kenarındaki bölgelerde balıkçılık yapılarak arazilerden ve iklimden oldukça fazla yararlanılmaya çalışılmıştır.

1941-1945 yılları arasında Kırgızistan’da Kolhozlar ve Sovhozlar tarafından işlenen toplam arazi seksen bin hektar olarak belirtilmiştir. Kolhozlar ve Sovhozların kontrolünde işlenen bu arazide halk pamuk ve SSCB’nin ihtiyaç duyduğu endüstriyel ürünleri üretmişlerdir. Savaş yıllarında Kırgızistan Komsomol Örgütleri tarafından tehlike altında bulunan diğer Cumhuriyetler’e Kırgız gençleri ve Komsomolları adına önemli yardımlar gerçekleştirilmiştir. Bu girişim doğrultusunda Kırgızistan’dan; iki yüz doksan iki bin üç yüz on dokuz kg buğday, on beş bin elli yedi kg mısır,

⁴⁷ Tabışaliyev, *Zaşıtu Radinu...*, s. 5.

⁴⁸ Tabışaliyev, *Zaşıtu Radinu...*, s. 5.

bin dört yüz kg patates, on beş bin dört yüz altmış kg yaş sebze, dokuz yüz seksen altı kg pirinç, bin yedi yüz otuz kg kuru meyve ve üç yüz otuz dokuz bin altı yüz altmış dört kg diğer hububat maddesi yardımıyla bulunulmuştur.⁴⁹ Yine savaş yıllarında insan hayatı için gerekli olan besin maddelerinin temini kadar, insanı hayatta tutmaya yarayan ilaç ve şifalı bitkilerin temini konusunda da çalışmalar yapılmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda Kırgızistan Komsomol Örgütleri Sivil Toplum Kuruluşları, (STK) ve öğrenciler tarafından Kırgızistan'da doğa keşif gezileri düzenlenerek şifalı bitkiler toplanmıştır. Bu bağlamda cepheye yedi yüz otuz bin yedi yüz beş kg kuşburnu, üç yüz yirmi sekiz bin kg efedri otu, kırk altı bin kg diğer tıbbi şifalı bitkiler, altı yüz elli ton fıstık, altmış ton iki yüz yetmiş dokuz kg meyve sosu, dokuz yüz on yedi ton meyve ve çilek basması gibi yiyecekler hazır hale getirerek cepheye göndermişlerdir.⁵⁰ Bu durumda Kırgız eski adetleri devreye girmektedir. Yaylak-kışlak hayatının vermiş olduğu tecrübe ile şifalı bitkileri iyi bilen bir toplum olmaları onlara alternatif tıbbi uygulama imkânı vermiştir. Öğrenciler tarafından zorunlu olarak başlatılmış olan organizasyonların neticesinde Kızıl Ordu Birlikleri'ne yapılan giyim yardımı önemlidir. Kırgız talebeler başarılı çalışmalar gerçekleştirerek cepheye; iki yüz seksen altı bin b kg elbise, on yedi bin adet ayakkabı, on sekiz bin adet muhtelif giyecekler cepheye göndermişlerdir.⁵¹

⁴⁹ Tabışaliyev, *Zaşıtu Radinu...*, s. 45-65.

⁵⁰ Tabışaliyev, *Zaşıtu Radinu...*, s. 64.

⁵¹ İstoriya Sovetskogo Robeçego, s. 227; Tabışaliyev, *Zaşıtu Radinu...*, s. 69.

Ancak gıda üretimi alanındaki başarılar: Kırgızistan 94,4 milyon kutu konserve et, 177 bin ton şeker, 839 bin ton ekmek, 57 bin ton patates, 57,8 bin ton sebze, 128,6 bin ton mısırı cepheye ulaştırdı. et. Buna ek olarak, cumhuriyetin kollektif ve devlet çiftlikleri ön cepheye 11.478 at, 66 kamyon, 222 koşum takımı, çok miktarda yem ve para sağladı.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı Kırgızistan topraklarında cereyan etmemesine rağmen Kırgızları derinden etkilemiştir. Kırgızistan'dan 365 bin kişi savaşmak üzere cephelere gönderilmiştir. Savaşa katılmayan ve eli iş tutabilen herkes sanayi ve tarım kuruluşlarında çalıştırılarak Kızıl Ordu'nun lojistik ihtiyacını karşılamışlardır. Hızlandırılmış hizmet içi eğitim kurslarıyla birlikte Kırgız kadınları ve çocukları ekonomik hayatın sürdürülmesini sağlayan kurum ve kuruluşların iş yükünü sırtlanmışlardır. Savaşın ilk yıllarda Almanya lehine seyretmesi dolayısıyla işgal gören birlik ülkelerinden fabrikaların Kırgızistan'a nakledilmesi hem iş gücü açığı hem de enerji sorununu ortaya çıkarmıştır. Fabrikaların elektrik ihtiyacını karşılayabilmek için halka verilen elektrik kısıtlanarak fabrikalara verilmiştir. Madenlerde çalışanlar da fazla mesai yaparak üretim ihtiyacını karşılamaya çalışmışlardır. Tarım sektöründe bireysel çiftliklerdeki malların çoğuna el konulmuş, bu durum iş gücünün artı yansımaları olarak kaynaklara yansımıştır. Hem tüketimin fazla olması hem de çiftliklerde çalışanların sayıca azalmasına rağmen Kolhoz ve Sovhoz çiftliklerinin varlıklarının artması tamamen yukarıdaki durumla alakalıdır. Sonuç olarak Kırgızlar bu savaşta canlarını ve mallarını ortaya koymak zorunda kalmışlardır.

Kaynakça

Altımişova, Zuhra, “İkinci Dünya Savaşı’nda Kırgızistan”, *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, İstanbul, 2016, ss.161-174.

İstoriya Sovetskogo Robeçego Klassa Kırgızistana, Frunze: İlim, 1966.

İstoriya İndüstrializatsiya Kırgızskoy SSR (1926-1941). Frunze, İlim, 1972.

Jivotovskaya, N, P, *Jenşini Kırgızı Patriotki Svoey Radini*, Frunze, 1968.

Karimbayev, Suyunali, *Patriotizm Trudyashihsya Kırgızı V Velikoy Ateçestvennoy Voyni Savetskava Suyuza 1941-1945*, Frunze, 1954.

Karimbayev, Suyunali, *Sovetskiy Kırgızystan Velikoy Ateçestvennoy Voyni 1941-1945*, Frunze, 1985.

Kazanskiy, L, *Kırgızkiy Narod v Velikoy Ateçestvennoy Voyni Savetskava Suyuza 1941-1945*, Frunze, 1954.

Mulikov, İ. P, Kanimetov, A. K, *Ordenonosniy Kırgızistan*, Frunze, 1957.

Osmanov, D. J, *İstoriya Kırgızistana*, Bişkek, 2004.

Oçerki İstorii Kommünistiçeskoj Partii Kırgızii, Frunze, 1979.

Sultanaliyev, Banay, *Kırgızistantsi v Velikoy Ateçestvennoy Voyni*, Frunze, 1977.

Tabışaliyev, S, *Zaşıtsu Radinu*, Frunze, 1960.

Yayınlanmış Arşiv Belgesi

Sovetskiy Kırgızistan v Dökümentah 1917-1967, Frunze, 1983.